

УДК 371.134/.376.1 +378.147(045)

КАТЕРИНА КРУТІЙ,

доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Тернопіль, Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка);

KATERINA KRUTII,

doctor of pedagogical sciences, professor
(Ukraine, Ternopil, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University);

orcid.org/0000-0001-5001-2331

ЛАРИСА ЗДАНЕВИЧ,

доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

LARYSA ZDANEVYCH,

doctor of pedagogical sciences, professor
(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)

orcid.org/0000-0001-8387-2143

**Підготовка майбутніх фахівців до роботи з різними категоріями дітей в умовах
спеціального абілітаційного простору**

**Preparation of the Future Specialists to Work with Different Categories of Children under
the Conditions of Special Abilitation Space**

У статті розкрито актуальна проблема підготовки майбутніх фахівців до роботи з різними категоріями дітей в умовах спеціального абілітаційного простору. Зазначено, що в суспільстві особливе становище посідають сім'ї, які мають дитину з порушеннями психофізичного розвитку. Охарактеризовано терміни «абілітація», «абілітаційна діяльність». З'ясовано, що абілітація – це система заходів, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування.

Зосереджено увагу на тому, що основною метою абілітаційної діяльності педагога є: надання дітям педагогічної, логопедичної та соціальної допомоги, забезпечення максимально повної та ранньої соціальної адаптації, своєчасного розвитку, навчання та виховання відповідно до потреб конкретної дитини. Проаналізовано навчальні плани за напрямом підготовки «Корекційна освіта», спеціалізація «Логопедія. Спеціальна психологія». Запропоновано теоретичну модель створення програми підготовки фахівців до абілітаційної діяльності, яку необхідно розглядати на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях. Зазначено, що філософським підґрунтям розробки програми підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності є положення антропологічного, феноменологічного, екзистенціального, синергетичного та діалогічного підходів. Зазначене підґрунтя дозволяє визнати за кожною дитиною та батьками право на індивідуальність і відмінності своєї дитини. На загальнонауковому рівні методологією дослідження є системний підхід, який дозволяє розглядати розробку програми як систему взаємопов'язаних компонентів. Конкретно-науковий рівень теоретико-методологічних основ розуміння розробки програми представлений сукупністю наукових підходів до реалізації педагогічних умов, що забезпечують можливість розробки якісної програми. Зроблено висновок про те, що реалізація даної програми повинна також носити сімейно-центрований характер. Участь батьків у процесі абілітації дитини визначає її ефективність, тому що дозволяє реалізувати наступність у діяльності фахівців різних профілів, які працюють в освітньому закладі та заняттями батьків в умовах сім'ї.

Ключові слова: абілітація, абілітаційна діяльність, діти з вадами психофізичного розвитку, дефектолог, лікувально-педагогічні заходи, підготовка фахівців.

The article deals with the actual problem of preparation of the future specialists to work with different categories of children under the conditions of special abilitation space. It is mentioned that the families with children having violations of psychophysical development take special place in the society. The terms «abilitation», «abilitation activity» have been characterized. It is found out that abilitation is a system of activities aimed at the acquisition of knowledge and skills needed for independent living in social environment: awareness of their opportunities and limitations, social roles, understanding of rights and duties, ability to perform self-service.

The attention is focused on the fact that the main purpose of abilitation activity of the pedagogue is: to provide children with pedagogical, speech therapy and social assistance, ensuring maximally full and early social adaptation, timely development, training and education in accordance with the needs of the individual child. The curricula of the training direction «Correctional Education», specialization «Speech therapy. Special psychology» (bachelor, qualification of specialist – speech pathologist, teacher of children with impaired mental and physical development) have been analyzed. The theoretical model of the program of training specialists for abilitation activity that needs to be addressed on philosophical, general scientific and specifically-scientific levels has been offered. It is indicated that the philosophical basis of the development of the program of training future specialists abilitation activity are the provision of anthropological, phenomenological, existential, and synergistic and dialogic approaches. The above mentioned basis allows recognizing that every child and parents have the right for individuality and differences. At the general scientific level the methodology of the research is the system approach which allows considering the development of the program as the system of interrelated components. Specifically-scientific level of the theoretical-methodological foundations of understanding the development of the program is represented by a set of scientific approaches to realization of pedagogical conditions providing the possibility of developing qualitative program. It is concluded that the implementation of the programmes of preparation of the future specialists for abilitation activity should also be family-centered in its nature. The participation of parents in the process of abilitation determines its efficiency, because it allows realizing the continuity in the activity of specialists of various types, who work in educational institutions and work of parents in families.

Key words: *abilitation, abilitation activity, children with violations of psychophysical development, speech pathologist, therapeutic-pedagogical activities preparation of specialists.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Перед державою і суспільством стоїть надзвичайно важливе завдання виступити гарантом соціальної захищеності дітей із обмеженими можливостями здоров'я, взяти на себе обов'язок забезпечити їм умови для нормального життя, навчання і розвитку задатків, професійної підготовки, адаптації до соціального середовища, тобто для їхньої абілітації. Важливість раннього періоду формування особистості дитини, роль соціального оточення, вплив досвіду відносин з близькими людьми наголошується у вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних дослідженнях (Л. С. Виготський та ін.) Автори підкреслюють необхідність вивчення та впровадження програм допомоги сім'ї та підтримки батьків саме в перші роки життя дитини. Особливе становище посідають сім'ї, які мають дитину з порушеннями психофізичного розвитку. Взаємозумовленість негативних чинників, пов'язаних з порушенням, вказують на необхідність включення дитини та сім'ї в програми допомоги вже на ранніх етапах її життя. У сучасній педагогічній науці рання комплексна допомога дітям від 0 до 3 років визнана ефективним засобом профілактики та компенсації наявних порушень розвитку (К. В. Кожевникова, Р. Ж. Мухамедрахимов та ін.). Основною метою реалізації програм ранньої комплексної допомоги є абілітація немовляти і дитини раннього віку.

Аналіз досліджень і публікацій... Поняття «абілітації» має неоднозначне трактування, тому зазвичай використовується близький за значенням і використовуваним в Європі термін «нормалізація» (normalisation). У перекладі з латинської «habilitation» означає буквально «надання прав, можливостей, забезпечення формування здібностей» і застосовується часто в дитячій психіатрії щодо осіб, які страждають з раннього віку певною фізичною чи розумовою вадою. Цей термін використовується також у медицині, психології, спеціальній та соціальній педагогіці. З точки зору спеціальної педагогіки абілітація – це комплекс послуг, заходів, спрямованих на формування нових і посилення наявних ресурсів соціального і психофізичного розвитку дитини. Дослідники констатують, що важливим завданням процесу абілітації немовляти і дитини раннього віку є сприяння формуванню компетентності батьків та інших суб'єктів освітнього процесу, також пропонують використовувати термін «абілітація» для позначення необхідності створення нових здібностей особливої дитини, порівнянних зі здібностями здорової дитини шляхом медичних, педагогічних та інших методів [6]. У цьому контексті поняття «абілітація» є більш повним лише у порівнянні з поняттям «реабілітація» (повернення здатності), оскільки дитина, що народилася з тими чи іншими порушеннями, не відновлює колись утрачені здібності, а набуває. У медичній літературі найбільш чіткий поділ цих понять дано в підручнику з невропатології Л. О. Бадаляна: «абілітація – це система лікувально-педагогічних заходів, що має за мету попередження та лікування тих патологічних станів у дітей раннього віку, які ще не адаптувалися до соціального середовища, що призводять до стійкої втрати можливості вчитися і бути корисним членом суспільства. Реабілітація – це система лікувально-педагогічних заходів, спрямованих на попередження та лікування патологічних станів, що можуть призвести до тимчасової або стійкої втрати працездатності. Реабілітація має за мету можливість швидко відновити здатність жити і

працювати в звичайному середовищі. Про абілітації слід говорити в тих випадках, коли інвалідизуючий хворого патологічний стан виникає в ранньому дитинстві. У дитини цього віку ще не сформовано нормальний руховий стереотип, гностико-практичні і мовленнєві функції. Ця дитина не володіє навичками самообслуговування і не має досвіду суспільного життя» [1].

Підтримуючи думку знаного невропатолога, Л. І. Боровиков зазначає: «абілітація – це не компенсація і, тим більше, не реабілітація. Це саме робота з формування соціально-психологічних та духовно-моральних новоутворень, які забезпечують зростання якості життя дітей-інвалідів» [2]. Є цікавою точка зору Т. О. Сергеевої, яка пов'язує абілітацію з профілактикою порушень у розвитку дитини [5]. У Законі України № 2961-IV (2005 р.) «Про реабілітацію інвалідів в Україні» у статті 1 подано визначення термінів, а саме: «абілітація – система заходів, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування...». Саме цією дефініцією будемо користуватися в межах статті.

Формулювання цілей статті... Метою статті є спроба вперше сформулювати дефініцію «абілітаційна діяльність» та запропонувати теоретичну модель створення програми підготовки фахівців до цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу... На думку, найбільш близько до визначення дефініції «абілітаційна діяльність», підійшов І. П. Чепуришкін. Автор зазначає, що абілітація – це адаптивно-розвивальна діяльність, яка стимулює потенційні можливості дітей і спрямована на формування оптимальних навичок соціальної адаптації, на створення нових можливостей, нарощування соціального потенціалу, тобто можливості особистості реалізуватися в цьому контексті [7]. Вважаємо, що більш точним і влучним є термін «абілітаційна діяльність», ніж «абілітаційна робота». Виходячи з тлумачення діяльності як процесу (процесів) активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби, досягає мети, або будь-яка активність людини, якій вона додає певний зміст, тоді як широкий термін «робота» визначено як «займатися якою-небудь справою, виконувати щось, здійснювати», слід перевагу надати саме запровадженню терміну «діяльність». Визначимося з робочим терміном «абілітаційна діяльність» – це особливий, багатоаспектний вид діяльності педагога, пов'язаний із наданням своєчасної допомоги з відновлення та зі створення нових здібностей дитини з особливими потребами. Вважаємо логічним також використовувати терміни «особливі діти» або «особлива дитина», введених М. Селігман і Р. Б. Дарлінгом [4], тому що вживати до дітей раннього віку термін «особливі освітні потреби» вважаємо зарано.

На нашу думку, основною метою абілітаційної діяльності педагога є: надання дітям педагогічної, логопедичної та соціальної допомоги, забезпечення максимально повної та ранньої соціальної адаптації, своєчасного розвитку, навчання та виховання відповідно до потреб конкретної дитини. Ефективність лікувально-педагогічних заходів визначається своєчасністю, взаємопов'язаністю, безперервністю, наступністю в роботі різних ланок.

Лікувально-педагогічна робота повинна носити комплексний характер. Важлива умова комплексного впливу – узгодженість дій фахівців різного профілю: невропатолога, психоневролога, лікаря ЛФК, логопеда, дефектолога, психолога, вихователя. Аналіз навчальних планів за напрямом підготовки «Корекційна освіта», спеціалізація «Логопедія. Спеціальна психологія» (бакалавріат, кваліфікація фахівця – дефектолог, вихователь дітей із вадами психофізичного розвитку) свідчить про недостатню увагу до сучасних проблем розвитку дітей раннього віку, які мають особливі потреби. Так, у дисципліні «Педагогічна допомога дітям раннього віку з фактором ризику» передбачено 72 години, а саме: лекції – 18, практичних та семінарських – 10, лабораторних – 6, індивідуальних – 19, самостійних – 19 годин. У навчальному плані для спеціалістів у розділі «Дисципліни за вибором студента» є такі: «Методика роботи домашнього логопеда», «Патопсихологія» «Логопедична допомога дорослим і підліткам», проте жодної години не відведено для підготовки щодо здійснення в майбутньому абілітаційної діяльності. Такий стан викладання дисциплін дефектологічного профілю викликає необхідність розробки і впровадження нових вимог до складання навчальних планів і програм майбутніх фахівців і перегляду підходів до абілітаційної діяльності зокрема.

Відповідно до прийнятих у сучасній науці рівнів методологічного знання, конструювання основ розробки програм підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності дітей раннього віку, нами запропоновано теоретичну модель, яку необхідно розглядати на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях.

Філософським підґрунтям розробки програми підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності є положення антропологічного, феноменологічного, екзистенціального, синергетичного та діалогічного підходів. Зазначене підґрунтя дозволяє визнати за кожною дитиною та батьками право на індивідуальність і відмінності, формування в батьків власних уявлень про «життєвий світ» своєї

сім'ї та своєї дитини. Визнання людської здатності до саморозвитку і само актуалізації змінює методологію педагогічної взаємодії. Сучасний підхід будується на основі діалогу всіх учасників взаємодії (дітей, батьків, педагогів та дефектологів) як «відкритих» систем. Важливою методологічною установкою є філософська концепція про безумовну цінність життя. Особливе значення такий імператив знаходить у сфері допомоги дітям із порушеннями у розвитку. Прийняття цього етичного підходу сприяє гуманізації абілітаційної діяльності, будучи важливою передумовою для морального розвитку та саморозвитку її суб'єктів [7].

На загальнонауковому рівні методологією дослідження є системний підхід – сполучна ланка між філософською і конкретно-науковою методологією. Системний підхід дозволяє розглядати розробку програм підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності, як систему взаємопов'язаних компонентів. Кожен компонент системи взаємо впливає на ефективність її реалізації. Конкретно-науковий рівень теоретико-методологічних основ розуміння розробки програм підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності представлений сукупністю наукових підходів до реалізації педагогічних умов забезпечують можливість розробки якісної програми. Програми підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ до абілітаційної діяльності є складним утворенням, різні аспекти якого виступають об'єктом дослідження багатьох наукових дисциплін. Перш за все, це дефектологія, психологія, соціологія і педагогіка. Інтеграція знань цих галузей наук на основі міждисциплінарних методологічних основ у соціально-педагогічному дослідженні дозволила б виявити цілісну картину, визначити зміст та умови розробки. Так, на нашу думку, програми підготовки повинні обов'язково передбачати такі концепти: «абілітація», «абілітаційна діяльність», «абілітаційно-розвивальне середовище», «абілітаційний простір» тощо.

Реалізація програм підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності повинна також носити сімейно-центрований характер. Участь батьків у процесі абілітації дитини визначає її ефективність, тому що дозволяє реалізувати наступність у діяльності фахівців різних профілів, які працюють в освітньому закладі та заняттями батьків в умовах сім'ї. Крім цього, нормалізується психоемоційний стан членів сім'ї, попереджаючи негативні зміни сімейної системи, що є чинником профілактики можливого соціального сирітства. Аналітичний огляд літератури з досліджуваної проблеми дозволяє припустити, що компетентність батьків, які мають дітей раннього віку з особливими потребами, є системою цінностей, знань і навичок, що допомагають їм брати участь у процесі абілітації власної дитини.

Програми підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності повинні також передбачати знання студентів про систему світогляду батьків, їх ціннісних і мотиваційних орієнтаціях, про готовність / неготовність батьків до активної участі в процесі абілітації малюка. Сутнісна характеристика програми підготовки повинна охоплювати сукупність аксіологічних, когнітивних, праксіологічних компетенцій за такими структурними компонентами: емоційно-ціннісний, соціальний, комунікативний, педагогічний. У структурі програми підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності повинні бути визначені компетенції, які дозволять педагогу ефективно брати участь в процесі абілітації дитини.

Висновки із даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок... Запропонована нами теоретична модель складання програми підготовки майбутніх фахівців до абілітаційної діяльності допомагає осмислити всю сукупність проблем, виявити і обґрунтувати надалі соціально-педагогічні умови її реалізації. Важливо підкреслити, що більшість дослідників наголошують, що повноцінна допомога дитині з обмеженими можливостями здоров'я має охоплювати не тільки систему абілітаційних заходів, але і комплексну психолого-медико-педагогічну роботу з побудови простору життя і активності, що в найкращий спосіб спонукає дитину використовувати набуті функції в природних умовах. Завдання з організації спрямованої активності дитини, створенню у неї мотивів до виконання дій, що викликають труднощі, до подолання власних труднощів входять у сферу педагогіки і психології та вирішуються за допомогою побудови спеціального абілітаційного простору. Чим раніше дитина з особливими потребами отримає можливість активно діяти в адекватно організованому просторі, тим кращим буде результат для її подальшого розвитку, тим ефективніше будуть абілітаційні заходи.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Бадалян Л. О. Невропатология. / Л. О. Бадалян // – М. : Наука, 2000. – С. 337. / Badalian L. O. *Nevropatologiya (Neuropathology)*, Moscow, Nauka, 2000. pp. 337. [in Russian].
2. Возможности изобразительной деятельности в абилитации детей-инвалидов // Этюды абилитационной педагогики: из опыта работы «Школы Бороzdина». Монографическое Эссе. Ред. Л. И. Боровиков. – Новосибирск: Издательство НИРК и ПРО, 2000. – С. 54–86. / *Vozmozhnosti izobrazitel'noi deyatel'nosti v abilitatsii detei-invalidov (Abilities of Figural Activity in Abilitation of Disabled Children)*, Etiudy abilitatsionnoi pedagogiki: iz opyta

raboty «Shkoly Borozdina». Monograficheskoye Esse, Novosibirsk, Izdatelstvo NIRK i PRO, 2000, pp. 54–86. [in Russian].

3. Кожевникова Е. В. «Абилитация младенцев» – первая в России программа раннего вмешательства / Е. В. Кожевникова, Л. А. Чистович // Дети с ограниченными возможностями. Хрестоматия. – М. : Владос, 2001. – С. 12–33. / Kozhevnikova E. V. «Abilitatsiya mladentsev» – pervaya v Rossii programma rannego vmeshatelstva (*«Abilitation of Infants» – First in Russia Program of Early Interference*), Deti s ogranichennymi vozmozhnostiami, Khrestomatiya, Moscow, Vlados, 2001, pp. 12–33. [in Russian].

4. Селигман М. Обычные семьи, особые дети / М. Селигман, Р. Дарлинг. М.: Теревинф, 2007. – 368 с. / Seligman M. Obychnyye semi, osobyue deti (*Ordinary Families, Special Children*), Moscow, Terevinf, 2007. 368 p. [in Russian].

5. Сергеева Т. А. Школа-центр интегрированного обучения и диагностики – новый тип педагогического заведения для детей с отклонениями в развитии // Дефектология. – 1993. – № 5. – С. 58–59. / Sergeyeva T. A. Shkola-tseentr integrirovannogo obucheniya i diagnostiki – novyi tip pedagogicheskogo zavedeniya dlia detei s otkloneniyami v razvitii (*School-Center of Integrated Education and Diagnostics – New Type of Pedagogical Institution for Children with Abnormalities*), Defektologiya. 1993, Issue 5, pp. 58–59. [in Russian].

6. Особый ребенок: исследования и опыт помощи. М. : Теревинф, 2000. – Вып. 3. С. 5–21. / Osobyi rebenok: issledovaniya i opyt pomoshchi (*Special Child: Researches and Experience of Assistance*), Moscow, Terevinf, 2000, Vol. 3. pp. 5–21. [in Russian].

7. Чепурышкин И. П. Моделирование воспитательного пространства школ-интернатов для детей с ограниченными возможностями : автореф. дис. канд. пед. наук. – Ижевск, 2006. – 28 с. / Chepuryshkin I. P. Modelirovaniye vospitatelnogo prostranstva shkol-internatov dlia detei s ogranichennymi vozmozhnostiami (*Modeling Educational Space of Boarding Schools for Children with Limited Abilities*), Izhevsk, 2006. 28 p. [in Russian].

Дата надходження статті: «14» березня 2017 р.

Стаття прийнята до друку: «27» квітня 2017 р.

Рецензенти:

Галус О. – доктор педагогічних наук, професор

Чайка В. – доктор педагогічних наук, професор

Крутий Катерина – професор кафедри педагогіки та методики початкової і дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор педагогічних наук, професор, e-mail: katerina.krutiy@gmail.com

Krutii Kateryna – professor of the department of pedagogy and methods of primary and pre-school education of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, doctor of pedagogical sciences, professor, e-mail: katerina.krutiy@gmail.com

Зданевич Лариса – завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор, e-mail: larisazdan@ukr.net

Zdanevych Larysa – head of the department of pre-school pedagogy, psychology and professional methods of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, doctor of pedagogical sciences, professor, e-mail: larisazdan@ukr.net

Цитуйте цю статтю як:

Крутий К. Підготовка майбутніх фахівців до роботи з різними категоріями дітей в умовах спеціального абілітаційного простору / Катерина Крутий, Лариса Зданевич // Педагогічний дискурс. – 2017. – Вип. 22. – С. 76–80.

Cite this article as:

Krutii K., Zdanevych L. Preparation of the Future Specialists to Work with Different Categories of Children under the Conditions of Special Abilitation Space, *Pedagogical Discourse*, 2017, Issue 22, pp. 76–80.